

JOHNSON, Peggy. *Fundamentals of collection development and management*. Chicago : American Library Association, 2004. 342 s. ISBN 0-8389-0853-5.

Autorka knihy Peggy Johnsonová pracuje jako asistentka ředitele univerzitní knihovny v Minnesotě (USA). Svou knihovnickou dráhu začínala jako katalogizátorka hudebnin, pak pracovala v dětském oddělení veřejné knihovny, katalogizovala seriály, byla vedoucí katalogizace a vedoucí referentkou v oblasti budování fondů v akademických knihovnách. V roce 2002 dočasně řídila univerzitní knihovnu v Minnesotě. P. Johnsonová je školitelkou v oblasti budování fondů, mj. proškolila knihovníky v Ugandě, Rwandě, Maroku a Číně. Je redaktorkou časopisu *Technicalities: Information Forum for the Library Services Practitioner*, autorkou četných článků a několika knih, včetně nedávno vydané *Fundamentals of collection development and management*, o níž bych se zde chtěla zmínit.

Budování a organizace fondů jsou vlastně základními úkoly každé knihovny. Bez knihovních fondů se žádná knihovna neobejde. Autorka tuto oblast podrobně analyzuje, nabízí řešení pro rozvoj a budování fondů, výběr vhodných pracovníků, koncepci akviziční politiky, rozdělení rozpočtů a tvorbu a organizaci fondů.

Knihla obsahuje devět kapitol, které jsou většinou doplněny konkrétními příklady z praxe amerických knihoven a bohatým referenčním materiálem.

První kapitola je podrobným úvodem do problematiky budování a organizace fondů. Podává stručnou informaci o tématech, která jsou zevrubně zpracována v následujících kapitolách. Zahrnuje pohledy do minulosti akviziční politiky amerických akademických a veřejných knihoven. Pro zajímavost, fondy amerických akademických knihoven byly v 18. a 19. století doplňovány velmi pomalu: v roce 1790 čítala knihovna Harvardské univerzity 12 000 svazků, což v průměru znamená roční přírůstek 82 nových titulů za předchozí 135leté období. V roce 1856 byl v téže knihovně roční rozpočet na akvizici a vazbu pouze 250 dolarů.

Druhá kapitola pojednává o procesech budování fondů a plnění úkolů v této oblasti. Autorka uvádí velice podnětný seznam toho, co vše musí ovládat knihovník pracující v oblasti budování fondů. Z hlediska selekce je to vý-

běr aktuálních dokumentů pro doplňování fondů knihovny, výběr způsobu doplňování a provozu elektronických zdrojů, rozhodnutí o nutnosti retrospektivy v doplňování, výběr z knižních darů, výběr materiálů pro ochranný režim, digitalizace nebo naopak vyřazování z fondů. Z hlediska rozpočtu je to podávání fundovaně podloženého a oprávněného požadavku na přidělení rozpočtu, práce s rozpočtem, práce s dárci a potenciálními dárci a podávání návrhů grantů. V oblasti plánování a řízení jde o koordinaci budování fondů s jinými aktivitami knihovny, monitorování schválených požadavků na akvizici, sledování programů výměny publikací, vyhodnocování využití fondů a práce s fondy z různých pohledů knihovnických činností, spolupráce s jinými institucemi v oblasti doplňování a stanovení koncepce, resp. případná revize strategie budování fondů. Kromě toho je nedílnou součástí akvizičních aktivit spolupráce s jinými knihovnami, projednávání společných problémů a otázek a propagace knihovních fondů a elektronických zdrojů.

Ve třetí kapitole se analyzuje akviziční politika, plánování a rozpočty na akviziční činnost. Autorka dává návod k napsání koncepce budování fondů, rozebírá podrobně všechny aspekty, které mají být zahrnuty do výsledného dokumentu. Uvádí příklad akviziční politiky univerzitní knihovny v Pensylvánii v oblasti doplňování dokumentů zeměpisného charakteru, která zahrnuje charakteristiku uživatele, oblasti geografického výzkumu, informaci o koordinaci a spolupráci v doplňování dokumentů této vědecké disciplíny, chronologický pohled, jazyky, typy doplňovaných dokumentů a kategorie Konspektu věnované zeměpisu. Současně se uvádí způsob plánování rozpočtu v podmínkách amerického fiskálního roku.

Čtvrtá kapitola je o vlastním výběru dokumentů pro fondy knihovny. Podle autorky výběr dokumentů pro fondy knihovny musí projít čtyřmi kroky, kterými jsou zjišťování relevantních materiálů, jejich posouzení a ohodnocení, rozhodnutí o jejich nákupu a příprava objednávky. Identifikace dokumentů se provádí podle známých kritérií, jako jsou jména autorů, názvy, nakladatelské údaje a tematické kategorie. Informačními zdroji pro akvizitéra jsou bibliografie a přehledy knihovnických a nakladatelských subjektů, články a recenze v odborném tisku, nakladatelské katalogy a jednotlivé nabídky, časově omezený volný vstup do online elektronických zdrojů nebo jejich testovacích verzí na pevném nosiči. Velmi užitečným zdrojem informací jsou knižní veletrhy a knihkupectví, nakladatelské a knihkupecké databáze a požadavky na mezinárodní výpůjční služby.

Při výběru musí akvizitér zvážit obsah díla, jazyk, věrohodnost, jeho styl a estetické aspekty, úplnost, důvěrohodnost autora a nakladatele, zeměpisné pokrytí, vědeckou kvalitu, četnost výskytů referencí a odkazů a další aspekty. Dále autorka popisuje mechanismus objednávání včetně příkladu online objednávkového formuláře. Věnuje se též výměně a darům jako dalším způsobům doplňování knihovních fondů.

Pátá kapitola je věnována organizaci fondů. Především se jedná o kritéria hodnocení fondů, nutnost a způsoby vyřazování nevhodných dokumentů, způsoby skladování včetně otázky depozitních skladů pro méně žádanou literaturu, plány rozvoje ochrany fondu, tj. konzervace a restaurování dokumentů, a změnu formátu dokumentu pro jeho lepší využití a zachování.

Další kapitola pojednává o spolupráci v budování fondů uvnitř a mimo knihovnu, uvádí podrobnou kategoriza-

ci čtenářů v návaznosti na profilovou charakteristiku knihovny a konkrétní obsahové a jazykové potřeby každé skupiny čtenářů, zdůrazňuje důležitost analýzy čtenářských potřeb, požadavků a přání v korelaci s akvizičními strategiemi instituce a s jejími finančními a organizačními možnostmi. Autorka se pozastavuje nad pojmem *náklady na pořízení dokumentu*, které se skládají jak z ceny dokumentu, tak i z času a úsilí vynaložených na jeho získání. Povinností a přáním každého knihovníka-akvizitéra je tyto náklady v rámci daných možností snižovat.

Zvláštní kapitola je věnována elektronickým zdrojům. Tento typ informačního zdroje je zde velmi srozumitelně a podrobně charakterizován, včetně jeho předností a úskalí použití. Autorka se vrací ke vzniku prvních databází (mezi nimi především MEDLINE) a k začátkům nabídky elektronických zdrojů na bázi předplatného v polovině 80. let 20. století; krátce popisuje prostředí internetu, elektronické časopisy a elektronické knihy. Zdůrazňuje roli akvizitéra ve výběru odpovídajících elektronických zdrojů, kritéria výběru, spolupráci s dalšími institucemi, finanční a legislativní otázky týkající se licenční politiky.

V osmé kapitole se autorka věnuje zejména spolupráci v oblasti budování fondů. Dnes taková spolupráce samozřejmě není možná bez dobře fungujících elektronických katalogů zúčastněných institucí. Autorka podrobně popisuje typy akviziční spolupráce rozšířené v USA, především v oblasti sdružených finančních dotací na nákup informačních zdrojů, koordinované probírky a uchování fondů a v oblasti organizace konsorcií pro společné provozování elektronických zdrojů a dobře fungující meziknihovní výpůjční službu. Pozastavuje se nad momenty, které brání úspěšné spolupráci, a charakterizuje nástroje spolupráci napomáhající.

Poslední, devátá kapitola je věnována analýzám knihovních fondů, jejich ohodnocení a charakteristice z různých hledisek včetně analýz prezenčního a absenčního půjčování, prostorových možností v depozitářích a fungování meziknihovní výpůjční služby. Zvláštní pozornosti se těší otázky plánování a řízení projektů směřujících k analýzám knihovních fondů.

Zkušenosti naší kolegyně z Minnesoty jistě mohou být užitečné i pro české knihovny. Konkrétně v Národní knihovně ČR se denně setkáváme s řadou problémů, nastolených v recenzované knize, umíme je pojmenovat, ale ne vždy máme odpovídající podmínky pro jejich optimální řešení. Bezpochyby je podnětné se dozvědět, jak se s podobnými otázkami potýkají pracovníci v jiných knihovnách (ke každé kapitole je uveden konkrétní příklad z praxe), přestože ne vše ze zkušeností amerických knihovníků může být aplikováno v našich podmínkách – máme přece jen jiné ekonomické a technické zázemí.

Národní knihovna doplňuje své fondy v souladu s aplikací mezinárodní metody Konspektu. Velkým počinem se stalo zpracování české verze tohoto koncepčního dokumentu. Bohužel nejsme schopni v dnešní době uspokojit potřeby našich čtenářů a vyhovět cílům politiky budování fondů v Národní knihovně, a to především kvůli dramaticky nízkému rozpočtu na doplňování knihovních fondů. Situaci ještě zhoršují stále rostoucí ceny zahraničních publikací a poštovné.

Již zmiňované *náklady na pořízení dokumentu* zahrnují též čas a práci akvizitéra. Tvrzení, že práce knihovníka je u nás již delší dobu podhodnocována, dvojnásobně platí o knihovníkovi na úseku doplňování literatury. Přitom náš akvizitér musí mít ještě větší jazykové znalosti,

širší kulturní rozhled a dokonalejší orientaci v elektronickém prostředí než jeho americký kolega. Musí též vykonávat řadu činností, které v zahraničních knihovnách nepatří na akviziční pracoviště, jež všeobecně platí za prestižní a velice složité. To má i svoje pozitivní stránky, protože se takto akvizitér stává knihovníkem, který v jedné osobě musí skloubit specializaci několika odborníků a poradit si i v nevšedních situacích. Ve velkých zahraničních knihovnách je spíše zvykem specializované činnosti více diferencovat.

Povinností našeho akvizitéra je vybrat titul k doplňování, zjistit o něm veškeré náležitosti (jako jsou bibliografické údaje, cena, datum vydání nebo předpokládané datum vydání, zvážit kvalitu a profilovou opodstatněnost autora a nakladatele atd.), vybrat cestu nabytí (většinou nákup nebo výměna) a vhodného dodavatele (musí být rychlý a spolehlivý). Prací téhož akvizitéra je uložení objednávky do databáze (bibliografické údaje ve formátu MARC21) a její odeslání dodavateli. Další průběh objednávky akvizitér již ovlivnit nemůže, musí pouze v napětí čekat, zda je objednaný dokument vydán v ohlášené době, nebo bude mít zpoždění, zda cena bude odpovídat katalogové a zda zásilka dokumentů bude doručena rychle nebo se zdržením.

Obdobná situace je i v oblasti výměny. Referent výměny v zahraničních institucích většinou buď pouze vybírá tituly z nabídkových seznamů pro svou instituci, nebo nechává na zahraničním partnerovi, aby mu prováděl automatický výběr dokumentů podle předem dohodnutých tematických okruhů. Na konci každého roku se počítá vzájemná bilance a zvažuje se účelnost pokračování spolupráce s výměnnými partnery. U nás vybírá referent výměny jak zahraniční literaturu pro fondy Národní knihovny ČR z nabídek výměnných partnerů nebo z nakladatelských katalogů, tak i českou literaturu pro zahraniční partnerské knihovny, včetně šedé literatury nepřítomné na běžném knižním trhu. Proto se tvrzení některých zahraničních kolegů, včetně autorky knihy, že západoevropské a severoamerické knihovny téměř sponzorují knihovny bývalého východního bloku, když si s nimi navzájem vyměňují publikace, zdá být přinejmenším sporné. Výběr literatury podle dohodnutých okruhů a získávání téžce dostupných publikací je časově náročná a prostřednictvím komerčních podniků nesmírně drahá záležitost. Počítáme s tím, že význam výměny jako zdroje doplňování se bude v budoucnu snižovat, ale zřejmě si zachová své pozice v oblasti nekomerční literatury a v regionech s málo průhledným knižním trhem.

Na závěr bych se vrátila k recenzované publikaci Peggy Johnsonové a znovu ji doporučila české knihovnické veřejnosti a studentům oboru. Jedná se o seriózní odbornou práci, která je nicméně napsána srozumitelným jazykem, jasně a logicky. Je to vlastně přehledná příručka pracovních činností v oblasti doplňování a správy fondů, obsahující historický záběr, fundovanou teoretickou bázi, moderní pohled na věc a praktické rady, které mohou posloužit nejen akvizitérům v knihovnách různého zaměření.

Světlana Knollová
Národní knihovna ČR
Svetlana.Knollova@nkp.cz